

UDK: 314.151.1(470:497.1)"1941"

Kolaboracija ali odpor? – Ideološki razkol ruske emigracije v Jugoslaviji leta 1941

**Collaboration or resistance? - The ideological divide
among Russian emigration in Yugoslavia in 1941**

Petra Kim Krasnić

55

IZVLEČEK

Prispevek na podlagi arhivskih virov, objavljenih dokumentov, spominske literature ter predhodnih raziskav obravnava delovanje ruske emigracije v Jugoslaviji, ki je bila leta 1941 postavljena pred ključno ideološko izbiro – kolaboracija ali upor? Tega leta je bil ustanovljen Ruski zaščitni korpus, največja ruska formacija, ki je varovala nemški okupacijski režim in se borila proti partizanom v Jugoslaviji. Manj znano je, da so nekateri ruski emigranti v aprilski vojni stopili tudi v obrambo Jugoslavije. Glavna ruska organizacija, ki je nastala v ta namen, je bila Zveza sovjetskih patriotov, ustanovljena sredi leta 1941. Članek predstavlja tudi delovanje ruske pravoslavne cerkve v emigraciji in analizira ideološko izbiro, pred katero se je znašla ruska emigracija ob začetku druge svetovne vojne.

Ključne besede: ruski emigranti, druga svetovna vojna, Ruski korpus, kolaboracija, Zveza sovjetskih patriotov

ABSTRACT

Drawing on archival sources, published documents, memoirs and previous research, this article examines the activities of the Russian emigration in Yugoslavia, which was in 1941 faced with a crucial ideological choice – collaboration or resistance? That year, the Russian Protective Corps was founded, a collaborationist military formation made up of Russian émigrés in Yugoslavia, which also fought against the Yugoslav partisans. It is less well known that some Russian emigrants also joined the defence of Yugoslavia in the April War. The main Russian organisation formed for this purpose was the Union of Soviet Patriots, founded in mid-1941. The article also presents the activities of the Russian Orthodox Church in emigration and analyses the ideological choice that the Russian emigration was faced with at the outbreak of the Second World War.

Keywords: Russian emigrants, World War II, Russian Corps, collaboration, Union of Soviet Patr

POLOŽAJ RUSKE EMIGRACIJE V JUGOSLAVIJI

Za globlje razumevanje ideološke izbire, pred katero se je znašla ruska emigracija leta 1941, je treba orisati nekaj ključnih dogodkov, ki so pripeljali do nje. Ruska emigracija je nastala kot posledica ruske državljanske vojne, ki se je odvijala med letoma 1917 in 1922.¹ Gre za oborožene spopade med različnimi političnimi, etničnimi in družbenimi skupinami na območju nekdanjega Ruskega imperija. Dve največji vojaški formaciji sta bili rdeča armada, ki se je borila za boljševiško obliko socializma, ki jo je vodil Vladimir Lenin, in ohlapno povezane sile, imenovane bela armada, ki so jo vodili nekdanji carski generali. Te sile so pogosto imenovane tudi *belo gibanje* in so vključevale raznolike interese, ki so podpirali monarhizem, kapitalizem, alternativne oblike socializma in nekatere druge skupine, skupno pa jim je bilo nasprotovanje boljševizmu. Za udeležence belega gibanja je oboroženi odpor proti boljševikom predstavljal edino možnost za povrnitev izgubljene oblasti in prejšnjega socialno-ekonomskega položaja. Boljševiki so imeli številčno premoč, nadzorovali so osrednji del države, iz katerega so hitro premikali svoje armade po frontah, poleg tega pa so imeli tudi enotno močno ideologijo z jasnimi cilji. Zmaga boljševikov v tej vojni je povzročila eksodus ostankov bele armade, številnih intelektualcev in ostalih nasprotnikov komunizma. Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev je bila ena izmed evropskih držav, ki je sprejela največje število ruskih emigrantov. Število se po različnih podatkih giblje med 40.000 in 70.000. Politiko kralja in vlade Kraljevine SHS v zvezi z vprašanjem sprejema ruskih emigrantov je v dvajsetih letih poleg strahu pred širjenjem komunizma določala tudi tradicionalno izrazita prorуска politična usmeritev. Srbija je bila skozi celotno 19. stoletje povezana z Ruskim imperijem, rusko politično elito, pravoslavno cerkvijo in kulturo. Kralj Aleksander se je šolal v Rusiji na Imperatorskem dvoru in v Požeškem korpusu v Peterburgu,² vojaški akademiji, ki je bila namenjena le članom ruske carske družine in najvišjemu plemstvu, država

1 Večina raziskovalcev umešča začetek državljanske vojne neposredno v čas oboroženega prevrata v Peterburgu oktobra 1917, njen konec pa v oktober 1922, ko je rdeča armada pri zasedbi Vladivostoka porazila še zadnje antiboljševiške formacije.

2 Бочарова, Зоя. *Российское зарубежье 1920–1930-х гг. как феномен отечественной истории. Учебное пособие*. Москва : АИРО–XXI, 2011, 69; Довгялло, Михаил. »Русская православная церковь за границей в королевстве СХС в 20-е гг. XX в.« Белорусский государственный университет, Минск, 139.

pa je bila prek zakonskih zvez tudi neposredno povezana z rusko carsko dinastijo Romanovih.

Najštevilčnejša skupina ruskih emigrantov po prihodu v Kraljevino SHS je bila vojska ruskega generala Petra Vrangla, ki je bila po prihodu zaposlena v jugoslovanskih obmejnih enotah pri gradbenih delih za obnovo države. Jugoslovanska oblast je dovolila tudi, da se na njenem ozemlju nastanijo ruske organizacijske strukture. Od marca 1922 sta se v Sremskih Karlovcih nahajala generalštab in vrhovno poveljstvo oboroženih sil južne Rusije, ki ga je vodil general Peter Vrangl. Ruska vojska je na jugoslovanskem ozemlju ohranjala svoje vojaške formacije in red, od jugoslovanske vlade pa je pridobila tudi pravico do nošenja vojaških uniform. S tem je v prvih letih po odhodu ruskih emigrantov v tujino Jugoslavija postala glavni vojaški center bele emigracije, predvsem Beograd pa je predstavljal tudi politični center ruskih monarhistov,³ ki ga je jugoslovanska oblast podpirala vse do leta 1941.⁴ Poleg tega je srbska pravoslavna cerkev leta 1921 pod svojo zaščito sprejela višjo cerkveno upravo ruske pravoslavne cerkve v emigraciji, ki je ohranila svojo neodvisno jurisdikcijo, kar je pomenilo, da je bil v Kraljevino prenesen sedež ruske pravoslavne cerkve. Kraljevina je na svojem ozemlju omogočila tudi vzpostavitev raznolikega ruskega izobraževalnega sistema in podpirala dejavnosti ruskih kadetskih korpusov ter različnih političnih, vojaških, kulturnih, verskih in mladinskih organizacij. Ruski emigranti so hkrati z ustvarjanjem 'druge domovine' v tujini pričakovali vojaško intervencijo zahodnih držav proti Sovjetski zvezi, v kateri naj bi tudi sami aktivno sodelovali. V ta namen so ohranjali, izpopolnjevali in izobraževali nekdanje vojaške enote in oficirske kadre, nastajati pa so začele tudi različne vojaške organizacije. Oficirji in vojaki ruske bele armade, ki so se nahajali na ozemlju Kraljevine SHS, so bili organizirani v Rusko splošno vojaško zvezo (ROVS), ki je nastala 1. septembra 1924 na pobudo generala

3 SI AS (Arhiv Republike Slovenije), 1931, t. e. 1053, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, 1315 – 5, Beloemigranti.

4 SI AS, 1931, t. e. 1053, Beloemigracija u Jugoslaviji 1918 – 1941, knjiga I, DSUP FNRJ, UDB, I, odd. Beograd, januar 1955, 107.

Vrangla in je imela svoje podružnice tudi v drugih državah.⁵ Glavni cilj te vojaške organizacije je bila ohranitev kontrarevolucionarne bele vojske za ponovno intervencijo v Rusijo.⁶

Kljub številnim privilegijem, ki so jih bili deležni od jugoslovanskih oblasti, pa so imeli ruski emigranti težave z brezposelnostjo, finančno nestabilnostjo ter se s tem soočali z negotovostjo glede prihodnosti.

KOLABORACIJA ALI ODPOR?

Napad na Jugoslavijo ter izbruh vojne proti sovjetski Rusiji sta postavila problem izbire neposredno pred rusko emigracijo v Jugoslaviji. Na začetku nemškega napada na Jugoslavijo leta 1941 so bili ruski emigranti, ki so bili vojaški obvezniki, vpoklicani v jugoslovansko vojsko. Nekatere ruske vojaške organizacije so ob napadu jugoslovanskim oblastem ponudile pomoč. Nekateri ruski emigranti so kot državljani svoje nove domovine sodelovali v aprilski vojni leta 1941, se pridružili odporu in partizanom. Po bombardiranju Jugoslavije leta 1941 je uredništvo emigrantskega časopisa *Ruski glas* pozivalo ruske emigrante, da naj, če bo treba, izpolnijo »svojo dolžnost do gostoljubne bratske države«⁷ Številni ruski emigranti so se res (tudi prostovoljno) pridružili jugoslovanski vojski. Po podatkih, ki jih navaja Timofejev, je na bojišču umrlo 12 % ruskih udeležencev aprilske vojne, 173 ruskih emigrantov, ki so sodelovali v obrambi Jugoslavije, pa je končalo v nemških taboriščih za vojne ujetnike. Škvarovski navaja, da je bilo med nemškim bombardiranjem Beograda skupno ubitih ali ranjenih približno 50 ruskih emigrantov.⁸ Kljub temu pa odnos ruske emigracije do okupatorja kasneje v vojni ni bil enoten, ker je del emigrantov v nemškem napadu na

5 ROVS je bil v Kraljevini SHS razdeljen po regijah (Slovenija je bila na primer razdeljena na dve regiji – Ljubljano in Maribor). Načelnik IV. oddelka ROVS, ki je zajemala slovenski del organizacije, je bil general major Ivan Barbovič, ki je bil med državljansko vojno poveljnik konjeniške divizije v Vranglovi vojski in je s svojo divizijo leta 1920 prišel v Kraljevino SHS. Vodja ROVS v Mariboru je bil konjeniški polkovnik Ivan Glebov. SI AS, 1931, Ruska društva in organizacije v Sloveniji od leta 1921 do 1945. Ruska splošna vojaška zveza.

6 SI AS 1931, Ruska društva in organizacije v Sloveniji od leta 1921 do 1945. Ruska splošna vojaška zveza.

7 Шкаровский, Михаил. »Русская Православная Церковь Заграницей и ее общины в Югославии в годы Второй мировой войны«. V: *Христианское чтение* № 2–3, 2014, 213.

8 Prav tam, 212.

Sovjetsko zvezo 22. junija 1941 videl nadaljevanje boja proti komunizmu.⁹ Izbruh druge svetovne vojne je v delu ruske emigracije prebudil upanje na možnost padca sovjetske oblasti. Ta del se je pridružil Ruskemu korpusu, ki je nastal na jugoslovanskem ozemlju leta 1941. Nekateri ruski emigranti so, kot je razvidno iz ohranjenih virov, Hitlerju pošiljali telegrame, v katerih so izražali svojo podporo: *»Prišel je naš čas. Naj živi Hitler in mogočna nemška vojska, s katero hodimo ob boku v brezkompromisnem boju proti našim smrtnim sovražnikom, komunistom.«*¹⁰

Odnos ruskih emigrantov do Nemcev je bil močno razdvojen. Po eni strani so se nekaterim emigrantom nedvomno predstavljali kot okupatorji, ki so prekinili ustaljeno življenje ruske emigracije v Jugoslaviji. Po drugi strani pa je precejšen del ruske emigracije gojil zamere do svojih nekdanih zaveznikov v prvi svetovni vojni – Britanije in Francije.¹¹ Nekdanjim ruskim zaveznicam so namreč očitali premajhno pomoč v državljanski vojni in jih krivili za poraz bele armade ter za priznavanje sovjetskega režima. Zlasti po nemškem napadu na Sovjetsko zvezo je veliko emigrantov v tem dejanju videlo možnost nadaljevanja ruske državljanske vojne.

REORGANIZACIJA RUSKIH ORGANIZACIJ PO OKUPACIJI

Okupatorji niso želeli združiti ruske emigrantske množice v boju proti komunizmu samo na zasedenih ruskih ozemljih, temveč tudi tam, kjer so delovala narodno-osvobodilna gibanja ter še zlasti v Jugoslaviji, kjer je to gibanje dobilo ogromne razsežnosti. Z vidika Nemcev je bilo takšno sodelovanje izven vzhodne fronte zelo pomembno, saj so Rusi dobro poznali

9 To je razvidno tudi iz arhivskih dokumentov, v katerih najdemo številna pisma in izraze podpore, ki so jih nekatere ruske organizacije, ki so delovale na jugoslovanskem ozemlju, pošiljale okupatorskim oblastem. SI AS, 1931, a. e. 402-1, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, Ruska društva in organizacije v Sloveniji od leta 1921 do 1945.

10 Косик, Виктор. »Русская Югославия: фрагменты истории, 1919 – 1944«. V: *Славяноведение*, 1992, 31.

11 Тимофеев, Алексей. »Сопротивление немецкой оккупации в Сербии и русская эмиграция в годы Второй мировой войны«. V: *Российская эмиграция в борьбе с фашизмом: Международная научная конференция, Москва, 14–15 мая 2015 года*. Москва. "Русский путь". Дом русского зарубежья имени Александра Солженицына. Москва, 2015, 240–241.

razmere v državah, v katerih so se nahajali, še zlasti v Jugoslaviji, kjer so živeli leta in desetletja.¹²

Eden izmed številnih ukrepov, ki so jih Nemci sprejeli po okupaciji evropskih držav, je bila reorganizacija ruske emigracije, razdeljene na številna politična gibanja in skupine. Izvedli so jo za nadzor in učinkovito izrabo njenih članov.¹³ Z uvajanjem stroge vojaške discipline so poskušali združiti emigrantske množice za boj proti nasprotnikom nacističnega režima.¹⁴ To nasilno prestrukturiranje se je nanašalo na zaprtje vseh ruskih organizacij in tiskanih medijev, nato pa so Nemci ponovno izdali (zelo selektivno in omejeno) odobritev za njihove dejavnosti.¹⁵

Ko so sile osi postopoma zasedale evropske države, je bil, kjer je to zahtevala dejavnost ruske emigracije (Poljska, Jugoslavija, Belgija), ustanovljen Urad za zaščito interesov ruske emigracije. Prvi urad, ki je deloval v Jugoslaviji, je nastal v Beogradu v Ruskem domu Nikolaja II. Ta urad je vodil monarhistično-legitimistični generalmajor Mihail Skorodumov. Na njegovo pobudo in prizadevanja je nemško poveljstvo izdalo dovoljenje za oblikovanje Ruskega korpusa.¹⁶ Nemci so na čelo te organizacije, namenjene združevanju ruskih emigrantov, imenovali ruske emigrante, ki so bili blizu okupatorskemu režimu. Tako je bilo na primer v Neodvisni državi Hrvaški ustanovljeno Posebno predstavništvo ruske emigracije. Na Hrvaškem je nastalo edino novo uradno politično združenje ruskih emigrantov v Jugoslaviji med drugo svetovno vojno, Rusko nacional-socialistično gibanje. To gibanje je izstopalo po majhnem številu članov in radikalnih stališčih,

12 Тимофејев, Алексеј. *Црвена армија и руска емиграција у Југославији за време Другог светског рата у огледалу анти ИБ-овске пропаганде*, Центар за изучавање традиције Укронија. Београд, 2018, 60.

13 Тимофејев, Алексеј. »Политичка активност руске емиграције у Југославији 1941–1945«. V: *Токови историје*. Београд. Број 3, 2007, 42–43; Тимофеев, Алексей. »Русская эмиграция и Гражданская война в Югославии, 1941–1945«. V: *Русский сборник. Исследования по истории России. Том VI. «Модест Колеров»*. Москва, 2009, 199.

14 Тимофејев, *Црвена армија и руска емиграција у Југославији*, 60.

15 Тимофеев, »Русская эмиграция и Гражданская война в Югославии«, 199.

16 *Русский Корпус на Балканах и во время II Великой войны 1941–1945. Воспоминания соратников и документы. Сборник второй*. СПб, 1999, 27.

vendar je imelo svojo značko, bilten in oddelke v ruskih kolonijah¹⁷ v Osijeku, Slavonskem Brodu, Mostarju in Sarajevu. Ustanovitelj gibanja je bil Mihail Semjonov, ki je kasneje organiziral in vodil pomožni policijski polk SS Varjag (nem. Freiwilligen SS-Sonderregiment »Warager«).¹⁸

Čeprav je bila večina ruske emigracije v Jugoslaviji skoncentrirana v Srbiji, je bilo v drugih delih Kraljevine več ruskih kolonij. Vse so bile po okupaciji deležni podobne usode. V delih Jugoslavije, ki so jih sile osi (Nemčija, Italija, Madžarska in Bolgarija) vključile v svojo sestavo, so bile manjše ruske kolonije. Tam je ruska emigracija prešla pod nadzor ruskih emigrant-skih organizacij, ki so se nahajale v prestolnicah držav, ki so zasedle dele jugoslovanskega ozemlja.¹⁹

Ker sem večinoma preučevala dokumente iz Arhiva Republike Slovenije, bom na tem mestu podrobneje orisala reorganizacijo dejavnosti ruske emigracije na ozemlju Slovenije. Reorganizacija ruske emigracije, ki je živel v drugih delih Jugoslavije, je bila izvedena po istem principu, kar dokazujejo tudi študije drugih raziskovalcev.²⁰ Način izvedbe reorganizacije ruske emigracije in njeno vlogo v času okupacije na ozemlju Slovenije je mogoče orisati na podlagi objavljenih dokumentov UDB, nastalih leta 1953, ter posameznih dokumentov, pisem ipd. iz začetnega obdobja vojne. Leta 1941, ko je bila v ljubljanski provinci ustanovljena italijanska uprava z visokim komisarjem Emilijem Graziolijem, so bile vse ruske organizacije razpuščene oz. so prenehale delovati. Vse organizacije so morale okupacijskim oblastem predati sezname svojih članov, pa tudi program in statute posameznih organizacij.²¹ S tem je zamrlo vsako organizirano življenje ruskih emigrantov v Ljubljani. Na pobudo predstavnikov ruske intelektualne elite, ki so delali na Univerzi v Ljubljani, – profesorja Evgenija

17 Ruska kolonija je bila osnovna organizacija ruskih emigrantov. Združevala je vse ruske emigrante na določenem območju (npr. ljubljanska ruska kolonija).

18 Prostovoljna formacija vojakov SS, sestavljena iz emigrantov iz Rusije, ki so med drugo svetovno vojno služili v oboroženih silah tretjega rajha.

19 Тимофеев, »Русская эмиграция и Гражданская война в Югославии«, 203.

20 Gl. npr. zbirko objavljenih dokumentov Тимофеев, Алексеј. *Црвена армија и руска емиграција у Југославији*.

21 SI AS, 1931, a. e. 402-1, Ruska društva in organizacije v Sloveniji od leta 1921 do 1945, dokument št. 378.

Spektorskega in Aleksandra Bilimoviča ter drugih ruskih emigrantov (med njimi polkovnik Aleksandr Sengelak, general Izmailov, Milutin, Turkul itd.), so italijanske oblasti dovolile organizacijo novega nacionalnega združenja ruskih emigrantov. Takrat je bil izdan razglas vsem ruskim emigrantom na ozemlju Slovenije, ki ga je zasedla Italija, da se oblikuje novo rusko nacionalno predstavništvo – ruska nacionalna kolonija, ki je postala del ruskih kolonij v Italiji. Zatem je v Ljubljano prišel tudi princ Sergej Romanovski von Lichtenberg, predsednik vseh ruskih kolonij v Italiji, da bi osebno reorganiziral ruske emigrantske organizacije. Sprejet je bil tudi nov statut ruske kolonije, katerega glavna značilnost je bilo sodelovanje s fašizmom kot nosilcem boja proti Sovjetski zvezi.²² V tem predstavništvu je bilo združeno delo vseh ruskih organizacij. V njem so nastali trije ločeni oddelki: vojaški oddelek (ruski častniki in vse rusko vojaško osebje), oddelek znanstvenikov, tehnikov in specialistov ter civilni oddelek (vsi ostali ruski emigranti, ki niso spadali pod točko 1 ali 2).²³ Vsi Rusi, ki so živeli na tem ozemlju, so se morali takoj vpisati v rusko kolonijo v Ljubljani in vstopiti v enega od treh zgoraj omenjenih oddelkov.²⁴ Ta organizacija je že od samega začetka svojega delovanja tesno sodelovala z okupatorji in zahtevala od svojih članov, ki so se morali vpisati v kolonijo, da sprejmejo sodelovanje z okupatorjem v boju proti komunizmu.²⁵

Takoj po prihodu italijanskih vojakov v Slovenijo so ruski emigranti poslali pismo visokemu komisarju Ljubljanske province Emiliju Grazioliju, v katerem so izrazili lojalnost silam osi in solidarnost z bojem proti »tolpam judovsko-masonskih in komunističnih izkoriščevalcev ruskega ljudstva.«²⁶

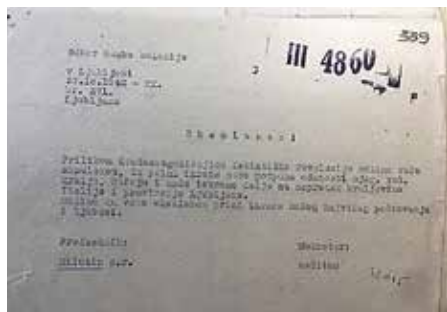
22 SI AS, 1931, a. e. 402-1, Ruska društva in organizacije v Sloveniji od leta 1921 do 1945, dokument št. 379; Тимофе́ев, *Црвена армија и руска емиграција у Југославији*, 53.

23 SI AS, 1931, a. e. 402-1, Ruska društva in organizacije v Sloveniji od leta 1921 do 1945, document št. 480.

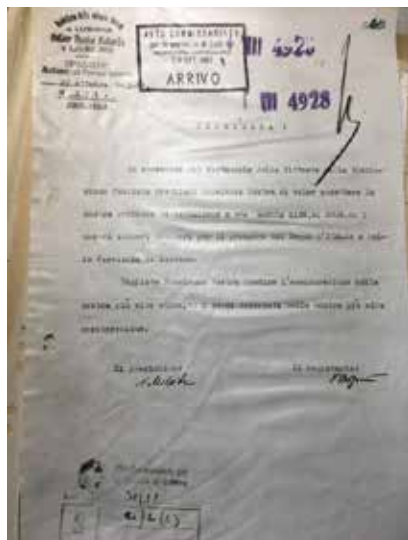
24 Prav tam.

25 Тимофе́ев, *Црвена армија и руска емиграција у Југославији*, 54.

26 SI AS, 1931, a. e. 402-1, Ruska društva in organizacije v Sloveniji od leta 1921 do 1945, dokument št. 262.

Slika 1: Pismo ruske kolonije v Ljubljani v originalu in prevodu.

Iz vrst ruskih organizacij so sledila različna pisma, spomenice, pozdravi ter izjave o zvestobi okupatorjem. Številna so ohranjena tudi v Arhivu Republike Slovenije. Med njimi so na primer pozdravi Odbora ruske kolonije v Ljubljani z dne, 27. oktobra 1942, v katerih je zapisano: »Ob dvajseti obletnici fašistične revolucije prosimo vašo ekscelenco, da prejme izraze naše popolne lojalnosti do njeg. vel. Kralja, duceja in iskrene želje za napredek Kraljevine Italije in Ljubljanske pokrajine. Prosimo, da vaša ekscelenca prejme izraze našega globokega spoštovanja in ljubezni.«²⁷

Pisma Nikolaja Izmailova in polkovnika Dimitrija Pehovskega visokemu komisarju Emiliju Grazioliju kažejo, kakšen odnos so imeli nekateri ruski emigranti do italijanskih oblasti. Pisma med drugim razkrivajo tudi željo po osebnem sodelovanju v boju z Sovjetsko zvezo: »Glede na trenutne razmere, ko sta Italija in Nemčija v vojni z boljševizmom, sem pripravljen prostovoljno sodelovati pri njegovem uničenju« in »Pripravljen sem kjerkoli boriti se z orožjem proti napadalcem človeštva, tudi če ne bi dobil čina, ki sem ga že imel.«²⁸ V primeru ruske inteligence jih najboljše označujejo

27 Prav tam, pismo št. 473.

28 SI AS, 1931, a. e. 402-1, Ruska društva in organizacije v Sloveniji od leta 1921 do 1945, dokument št. 381.

prošnje ruskih univerzitetnih profesorjev Spektorskega in Bilimoviča, ki sta prek nemškega konzulata prosila za dovoljenje za sodelovanje pri obnovi uničene Ukrajine, kar pa je nemški konzul zavrnil.²⁹ Takšnih pisem in ponudb je med arhivskim gradivom veliko. V njih se je poudarjalo, da so ruski emigranti pripravljeni na učinkovito sodelovanje v boju proti komunizmu.

Omenjeni elaborat med drugim navaja tudi, da je veliko uglednih Rusov sodelovalo z italijansko obveščevalno službo.³⁰ Na slovenskem ozemlju, ki so ga zasedli nemški vojaki, je z okupatorji sodelovala tudi prej omenjena Ruska splošna vojaška zveza (ROVS) in Zveza ruskih častnikov.³¹ Delovanje ruske emigracije je na ozemlju Slovenije predstavljalo tipično sliko kolaboracije z okupatorji na vseh področjih njenega delovanja. To potrjuje tudi dokument Visokega komisariata ljubljanske province z dne, 28. julija 1941, v katerem ministrstvo za zunanje zadeve poziva prefekte, da se mora vojno pravo uporabljati samo za sovjetske državljane in ne za ruske emigrante, ki živijo v Jugoslaviji.³² O tem, kako tesno je bilo to sodelovanje, zlasti med vodilnimi emigrantskimi osebnostmi, najbolje priča podatek, da je po koncu vojne pobegnilo 117 vodilnih ruskih emigrantov. Med njimi so bili skoraj vsi ruski univerzitetni profesorji.³³

Po podatkih, ki jih navaja omenjeni elaborat, je večina ruskih emigrantov v vseh delih Jugoslavije reorganizirala vsa svoja društva in združenja v smeri tesnejšega zbliževanja z nacifašističnimi okupatorji. Ponekod so bile te povezave neposredne, v nekaterih delih pa večinoma prek tistih krogov, ki so na oblast prišli s pomočjo okupatorskih čet, tako je bilo predvsem v Neodvisni Državi Hrvaški (NDH). Reorganizacija je bila izvedena po enakem vzorcu, z namenom združitve vseh ruskih organizacij v enem centru pod vodstvom posameznikov, ki so sodelovali z okupatorji ali odkrito izražali svoja pronacistična prepričanja.³⁴

29 Prav tam.

30 Тимофејев, *Црвена армија и руска емиграција у Југославији*, 55.

31 SI AS, 1931, a. e. 402-1, Ruska društva in organizacije v Sloveniji od leta 1921 do 1945, document št. 383.

32 Prav tam, dokument št. 269.

33 Тимофејев, *Црвена армија и руска емиграција у Југославији*, 56.

34 Prav tam, 60.

SODELOVANJE RUSKIH EMIGRANTOV V OKUPACIJSKIH FORMACIJAH: RUSKI KORPUS

Prvi začetki ustanavljanja oboroženih sil ruskih emigrantov so nastali jeseni 1941. Tedaj so bili številni ruski emigranti brez dela in Državna delegacija za pomoč ruskim emigrantom v Jugoslaviji je imela z njimi velike težave.³⁵ To delegacijo je vodil Vladimir Kreiter, ki je bil še za časa Kraljevine na ta položaj postavljen s strani Društva narodov. Da bi ruskim emigrantom zagotovili boljše življenje in ker so bili primeren kader, ki ga je bilo mogoče politično izkoristiti, je bil na pobudo Kreiterja v dogovoru z nemškim poveljstvom 12. septembra 1941 ustanovljen Ruski prostovoljski korpus (Schutzkor) pod poveljstvom generala Mihaila Skorodumova.³⁶ Ruski korpus je prva enota, ki so jo ustanovili pripadniki ruske emigracije, ki so stopili na Hitlerjevo stran. Konec leta 1941 je imel korpus že 1500 članov.³⁷ Ruski korpus je bil ob svojem nastanku do določene mere zasnovan kot avtonomna enota, v kateri so bile vse čete neposredno podrejene ruskemu in ne nemškemu poveljstvu. Zelo pomemben pogoj ruskih emigrantov ob njegovi ustanovitvi je bilo nošenje ruske uniforme. Pripadniki Ruskega korpusa so nosili uniformo ruske carske vojske z značilnim belim križem na čeladi. Na uniformah tudi niso imeli svastike. S tem se je korpus predstavil izključno kot nacionalna enota, ki ni bila neposredno povezana z nacističnimi četami.³⁸

Slika 2: Znak Ruskega korpusa.

35 SI AS, 1931, a. e. 402-1, Ruska društva in organizacije v Sloveniji od leta 1921 do 1945, Učešče ruskih emigrantov u belogvardejskim formacijama za vreme okupacije, dokument št. 384.

36 "Izveštaj komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 6. maja 1943. Komandantu jugoistoka o ulozi, zadacima i angažovanju Ruskog zaštitnog korpusa i Srpskog dobrovoljačkog korpusa u Srbiji". V: *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, tom XII, knjige 1-4, Dokumenti Nemačkog Rajha 1941 – 1945*. Beograd : Vojnoistorijski institut, 1949.

37 Тимофејев, »Политичка активност руске емиграције у Југославији 1941–1945«, 46.

38 *Русский Корпус на Балканах и во время II Великой войны 1941-1945*, 46.

Takoj po njegovi ustanovitvi so Nemci začeli omejevati ambiciozne načrte Skorodumova in njegovih sodelavcev, ki so upali na hitro zmagovito vrnitev v Rusijo.³⁹ Korpusu so od trenutka njegove ustanovitve dodelili izjemno ozko funkcijo – protipartizansko delovanje na ozemlju Srbije. Zato je neodvisni korpus, ki ga je formalno razglasil Skorodumov, dobil uradni nemški naziv Ruski zaščitni korpus in je bil podrejen visokemu komisarju za gospodarstvo Srbije Franzu Neuhausenu. Do konca leta 1941 so korpus skupaj z enotami srbskih radikalnih nacionalistov iz Srbskega prostovoljnega korpusa, ki je bil formiran istočasno, uporabljali za zatiranje partizanskega upora, ki je v tem času vse bolj naraščal. Ruski korpus tudi ni deloval kot ena vojaška enota, kot so ob njegovem nastanku predvideli ruski emigranti, temveč so se njegovi polki in manjše enote pridružile nemškim in bolgarskim okupacijskim oddelkom kot pomožne enote.⁴⁰

Slika 3: Prvi polk Ruskega korpusa.

Iz zaslišanja Konstantina Rogojskega s strani III. Oddelka UDB za Jugoslavijo 22. avgusta 1949, (str. 2), izvemo, da je bila osnovna naloga korpusa oblikovanje polkov, ki so varovali različne objekte in železnice, pomembne za nemško industrijo in promet, hkrati pa mobilizacija vseh

39 Gestapo je aretirал Skorodumova tri dni po nastanku korpusa, zaradi razglasitve korpusa kot »neodvisne«
oborožene sile. Nemci so za novega poveljnika imenovali Borisa Steifona.

40 Тимофеев, »Русская эмиграция и Гражданская война в Югославии«, 203.

ruskih emigrantov za služenje okupatorju.⁴¹ Podobno navaja tudi Timofejev, po katerem naj bi bila glavna dejavnost zaščita (od koder tudi prvotno ime, Ruski zaščitni korpus) strateško pomembnih krajev: bunkerjev, ki so varovali mostove in predore ob železnicah, zlasti v dolini reke Ibar, za varovanje rudnika in tovarn Bore, Trepče, Majdanpeke, Krupnje, kot tudi za zaščito pred partizanskimi preboji skupaj z enotami Srbskega prostovoljnega korpusa na mejah Srbije ob Donavi in Drini.⁴²

Sedež korpusa je bil v Beogradu, za poveljnika pa je bil imenovan general Boris Stejfon.⁴³ Formiranje korpusa je potekalo celotno obdobje njegovega delovanja, torej od jeseni 1941 do začetka leta 1944. Takoj, ko je bilo formiranje enega polka končano, je enota odšla na zaščito. V prvem obdobju so bile njihove naloge le varovanje nekaterih stavb, transformatorskih postaj itd., enote pa so bile oborožene samo s pehotnim orožjem, večinoma s puškami in bombami. Orožje korpusa je bilo večinoma jugoslovansko. Ruski emigranti, ki so delovali v korpusu, so prejeli mesečno plačo. Kmalu je postalo jasno, da je iz ruskih emigrantov mogoče narediti večje formacije, zato je vodenje korpusa prevzel komisar oboroženih sil, saj so Nemci načrtovali, da bo postal prava bojna formacija (kopija nemških formacij), poslana na vzhodno fronto proti rdeči armadi. Med zaslišanjem je Rogojski navedel, da bi moral imeti korpus tri polke, *»ker se je videlo, da se lahko število poveča, je bila predvidena sestava treh brigad iz dveh polkov. Prva brigada je bila oblikovana do konca leta 1941, druga do oktobra 1943, od tretje pa je bil do konca februarja 1944 oblikovan le en polk, oblikovanje drugih pa se sploh ni začelo.«*⁴⁴ Polki so se bojevali z narodnoosvobodilno vojsko in so na določenih položajih ostali vse do končnega umika nemških sil.

Po navedbah Timofejeva je v manj kot štirih letih obstoja v njegovih vrstah služilo 17.090 ruskih emigrantov, skupno število izgubljenih, ranjenih

41 SI AS, 1931, a. e. 402-1, Ruska društva in organizacije v Sloveniji od leta 1921 do 1945, Učešče ruskih emigranata u belogvardejskim formacijama za vreme okupacije, dokument št. 384.

42 Тимофејев, »Политичка активност руске емиграције у Југославији«, 46.

43 Русский Корпус на Балканах и во время II Великой войны, 14.

44 SI, AS 1931, a. e. 402-1, Ruska društva in organizacije v Sloveniji od leta 1921 do 1945. Učešče ruskih emigranata u belogvardejskim formacijama za vreme okupacije, dokument št. 385.

in pogrešanih pa je bilo 6.709 ljudi (brez tistih, ki so umrli zaradi bolezni ali so dezertirali).⁴⁵ Ruski korpus tako ni bil le prva, ampak tudi največja ruska emigrantska vojaška formacija med drugo svetovno vojno.

Vprašanje vključevanja ruskih emigrantov v novonastale oddelke Ruskega korpusa je bilo aktualno tudi v Sloveniji. Glede tega je italijansko ministrstvo za zunanje zadeve na Visoki komisariat v Ljubljani poslalo pismo, v katerem je bila izpostavljena možnost vključitve ruskih emigrantov v oddelke, ki so bili že oblikovani v Srbiji. V arhivskem gradivu Arhiva RS se omenja tudi, da je več ruskih emigrantov iz Slovenije (natančna številka ni znana) odšlo v nemško vojsko in se ni več vrnilo.⁴⁶

K vsemu naštetemu je treba dodati, da je določeno število ruskih emigrantov služilo neposredno v delih marionetnih režimov, ki so nastali po okupaciji Jugoslavije. Tako je na primer več kot 50 ruskih emigrantov, nekdanjih častnikov Kraljevine Jugoslavije, nadaljevalo službovanje v oboroženih silah Neodvisne države Hrvaške. Za razliko od Hrvaške, pa v Srbiji v vojaški (pa tudi civilni) službi ni bilo ruskih emigrantov. Razlog za to je bil odlok srbskega premierja generala Milana Nedića iz maja 1942 o razrešitvi vseh Rusov iz javne službe, ne glede na to, ali so državljani Srbije ali ne. Ta ukaz je bil pojasnjen z željo po zagotovitvi delovnih mest za številne srbske begunce, ki so prihajali iz okupiranih regij.⁴⁷

Nekateri ruski emigranti so se ukvarjali tudi s protikomunistično propagando, organizirali predavanja, širili ideje itd. Znano je, da so nekateri ruski profesorji in ruski emigranti, ki so pred vojno delali na področju šolstva, v provincialnih mestih izvajali različna predavanja s protikomunistično vsebino. Na primer, Fjodor Balabanov, diplomant Teološke fakultete Univerze v Beogradu, je pred vojno delal kot učitelj v Prizrenu in Sremskih Karlovcih. Poleti 1941 je zaprosil okupacijske oblasti, naj ga pošljejo v domovino, da bi tam širil protikomunistično propagando. Po zavrnitvi je Balabanov začel potovati po Banatu in organiziral antikomunistična predavanja o rdečem

45 Тимофеев, »Русская эмиграция и Гражданская война в Югославии, 1941-1945«, 205.

46 SI AS, 1931, a. e. 402-1, Ruska društva in organizacije v Sloveniji od leta 1921 do 1945, dokument št. 381.

47 Тимофеев, »Русская эмиграция и Гражданская война в Югославии, 1941-1945«, 207.

terorju, kolektivizaciji, represiji in splošni degradaciji v Rusiji.⁴⁸ Vključenost ruskih emigrantov v protikomunistične akcije je razvidna tudi na primeru aktivnega sodelovanja posameznikov v propagandi. Med tistimi, ki so sodelovali v »vizualnem boju«⁴⁹ proti komunistični ideologiji, Timofejev izpostavlja grafične umetnike, ki so imeli velik doprinos k razvoju te veje ustvarjalnosti v Jugoslaviji v obdobju med obema vojnama. Najbolj znan med njimi je bil eden od začetnikov srbskega stripa Jurij Lobačov, ki je v Srbiji deloval pod psevdonimom 'Đorđe Strip'. Poleg njega je v antikomunistični propagandi sodeloval tudi Konstantin Kuznjecov, ki je risal stripe, protikomunistične plakate in karikature v Nedićevih šaljivih časopisih.⁴⁹

ZVEZA SOVJETSKIH PATRIOTOV

Poudariti je treba, da je določen del ruskih emigrantov ob ideološki izbiri, pred katero se je znašel, izbral upor. Viri o delovanju ruskih emigrantov, ki so se pridružili odporu so zelo redki. Večinoma se dokumenti o odporu nanašajo na dejavnosti Zveze sovjetskih patriotov (SSP), ustanovljene leta 1941 v Beogradu. Dejavnosti te organizacije, pa tudi število članov, so bile minimalne. Razlog za to Timofejev vidi v ilegalni naravi te organizacije, pa tudi v aretaciji in smrti dveh od treh njenih voditeljev leta 1944. Represija nad ruskimi emigranti, ki se je začela v Titovi Jugoslaviji v letih 1948–1953, je privedla do uničenja zadnjih sledi dejavnosti te organizacije v Srbiji.⁵⁰ Dodatno težavo pri preučevanju delovanja SSP predstavlja tudi dejstvo, da je bilo v poročilih tajnih sodelavcev Titove državne varnosti in pričevanjih nekdanjih članov organizacije večinoma veliko predpostavk in rekonstrukcij na podlagi povojnih zgodb,⁵¹ zato je o specifičnem delovanju te tajne organizacije zelo malo znanega.

Organizacija je nastala jeseni 1941. Tedaj se je začela njena primarna dejavnost – propaganda, izbor ustreznega osebja in simpatizerjev ter

48 Prav tam, 212.

49 Тимофејев, »Политичка активност руске емиграције у Југославији 1941–1945«, 54.

50 Тимофеев, »Спротивление немецкой оккупации в Сербии и русская эмиграция«, 246.

51 Prav tam, 250, 252.

ustvarjanje močnega organizacijskega jedra.⁵² Organizacija je štela približno 120 ljudi in je bila sestavljena iz trojk, ki jih je vodil Centralni odbor, katerega člani so bili ustanovitelji organizacije Fjodor Vistoropski, Vladimir Lebedjev in Ilja Odišelidze. Sčasoma je zveza razširila svoj vpliv tudi izven Beograda, vendar je veliko njenih članov umrlo in do junija 1944 jih je ostalo le malo.⁵³ Timofeev navaja, da je bilo skupno število članov v času razcveta organizacije (do konca leta 1943) približno 150 ljudi.⁵⁴ Število članov te zveze je bilo majhno iz več razlogov: mnogi njeni potencialni člani so se takoj pridružili partizanom, drugi so končali v koncentracijskih taboriščih, tretji pa so bili odpeljani na prisilno delo v Nemčijo. Do leta 1943 je bilo po navedbah Viktorja Kosika članov le osemdeset.⁵⁵ Člani te organizacije so se ukvarjali s tiskanjem razglasov, zbiranjem sanitarnega materiala in orožja za partizane, ustvarjanjem tajnih stanovanj, pošiljanjem tistih, ki so želeli v partizane, delali so tudi kot prevajalci, pomagali vojski s hrano ter vojnim ujetnikom, ki so pobegnili iz nemških taborišč. Vodili so tudi propagando proti pridružitvi Ruskemu korpusu, ki je bila še posebej aktivna med mladimi.⁵⁶ Člani te organizacije so opravljali tudi druge naloge, ki so jih dobili od Komunistične partije Jugoslavije.⁵⁷ Delo je temeljilo bodisi na osebnih poznanstvih bodisi na usklajevanju vezi organizacije z narodnoosvobodilnim gibanjem.⁵⁸ Eden od članov te organizacije, znani ruski arhitekt Pavel Krat, je opisal dejavnosti SSP, med katerimi je navedel pomoč partizanom in NOB s pridobivanjem osebnih dokumentov, zagotavljanjem oblačil, zdravil, orožja in denarja ter propagandne akcije, med katerimi so člani odvracali jugoslovanske državljane od dela v Nemčiji.⁵⁹ Člani te organizacije so

52 Prav tam, 250.

53 Боровняк, Джордже. »Русская интеллигенция в Белграде и борьба против немецкой оккупации Югославии«. *Международная научная конференция «Российская эмиграция в борьбе с фашизмом»*. Москва, 14.-15. 5. 2015, 306.

54 Тимофеев, »Спротивление немецкой оккупации в Сербии и русская эмиграция«, 252.

55 Косик, Виктор. »Русская Югославия: фрагменты истории«, 31.

56 Тимофеев, »Спротивление немецкой оккупации в Сербии и русская эмиграция«, 253.

57 Радженович, Ранка. »Документы архива Югославии об участии российских эмигрантов в борьбе с фашизмом в Югославии в годы Второй мировой войны«, 328; Косик, Виктор. »Русская Югославия: фрагменты истории«, 32; Тимофеев, »Спротивление немецкой оккупации в Сербии и русская эмиграция«, 252; Боровняк, Дж. »Русская интеллигенция в Белграде«, 311.

58 Тимофеев, »Спротивление немецкой оккупации в Сербии и русская эмиграция«, 253.

59 Боровняк. »Русская интеллигенция в Белграде«, 308.

organizirali tudi poslušanje radijskih oddaj na radiu Moskva in London in o njihovi vsebini poročali drugim. S tem so tvegali svoja življenja, kajti že 27. maja 1941 je nemško poveljstvo izdalo ukaz, s katerim je prepovedalo poslušanje tujih radijskih postaj (z izjemo nemških) pod grožnjo internacije v taborišča ali celo smrtne kazni. Za nadzor nad izvajanjem odredbe je sledila specialna kolaboracijska policija.⁶⁰ Struktura Zveze sovjetskih patriotov je bila zelo tajna. To potrjuje tudi dejstvo, da so navadni člani poznali le vodjo svoje skupine, ne pa tudi ostale člane, vodja te skupine pa je poznal le člana vodilne trojice, s katerim je bil povezan. Izjema od tega pravila se je zgodila le, če je prednostna naloga zahtevala sodelovanje večjega števila ljudi.

Nekateri ruski emigranti so med okupacijo delovali tudi samostojno, zunaj organizacijskih skupin upora in širili protifašistične in komunistične ideje. V dokumentih UDB iz Arhiva Republike Slovenije je navedenih šest ruskih emigrantov, ki so sodelovali v NOB.⁶¹ Zagotovo je bilo njihovo število večje, žal pa so bili po sporu z informbirojem uničeni številni dokumenti. Borovnjak v svojem članku o protifašističnem delovanju ruskih emigrantov na ozemlju Srbije podaja seznam imen, ki jih je našel v arhivskih dokumentih Zgodovinskega arhiva v Beogradu. Seznam je bil ustvarjen kot rezultat dela nemške policije in varnostne službe v letih 1941 in 1944. Poleg številnih posameznikov navaja, da je policija iskala tiste, ki so širili komunistično propagando tudi med študenti emigranti, ki so bivali v ruskem hostlu v Beogradu.⁶²

RUSKA PRAVOSLAVNA CERKEV V TUJINI – RPC(Z)

Poleg ruskih emigrantskih organizacij, ki so ohranjale zgodovinski spomin in narodno identiteto ter omogočale nastanek enotnega kulturnega prostora v emigraciji, je enega izmed ključnih koherentnih faktorjev pri združevanju ruskih emigrantov v obdobju med obema svetovnima vojnama predstavljala ruska pravoslavna cerkev v tujini (RPC(z)), zato je

⁶⁰ Тимофеев, »Спротивление немецкой оккупации в Сербии и русская эмиграция«, 254

⁶¹ SI AS, 1931, a. e. 402-1, Ruska društva in organizacije v Sloveniji od leta 1921 do 1945, dokument št. 383.

⁶² Боровняк, »Русская интеллигенция в Белграде«, 316.

prav, da nekaj prostora namenimo tudi temu, na katero stran v ideološki izbiri se je postavila ob začetku vojne. RPC(z) je bila naslednica začasne višje cerkvene uprave na jugu Rusije, ki je bila ustanovljena maja 1919, še v času trajanja državljanske vojne. Uprava RPC(z) se je leta 1921 na povabilo patriarha srbske pravoslavne cerkve Dimitrija preselila v Kraljevino SHS, patriarh pa ji je na ozemlju Jugoslavije dodelil številne privilegije.⁶³ Rezidenca ruske pravoslavne cerkve je postala patriarhova palača v Sremskih Karlovcih. Tam je 21. novembra istega leta potekal cerkveni zbor (rus. Всеаграничный церковный собор), kjer je bil oblikovan koncept ruske pravoslavne cerkve v emigraciji in ustanovljeni njeni upravni organi.⁶⁴ Pravoslavna cerkev je za ruske emigrante postala eno izmed glavnih središč emigrantskega življenja ter institucija, ki jih je povezovala in omogočala, da so našli duhovni mir in občutili medsebojno pripadnost. Poleg številnih nasprotnikov boljševiškega režima se je v emigraciji znašla tudi velika večina predstavnikov ruske pravoslavne Sinode. Leta 1923 naj bi se v tujini nahajalo 32 ruskih episkopov, skupno število izseljene duhovščine pa po različnih podatkih znaša med 7.000 in 10.000 oseb.⁶⁵ Kraljevina SHS je v 1920. letih postala center ruskega pravoslavnega življenja izven Rusije. V Sremskih Karlovcih se je od leta 1922 do druge svetovne vojne nahajala tudi Arhierjska sinoda ruske pravoslavne cerkve v emigraciji (Архиерийский синод РПЦЗ) pod vodstvom mitropolita Antonija.⁶⁶

Na začetku druge svetovne vojne je bila Jugoslavija še vedno središče delovanja RPC(z), katere upravni organi so kmalu morali izkusiti posebnosti in spremembe verske politike tretjega rajha. Aprila 1941, ko so Jugoslavijo

63 Тимофеев, Алексей. »Руска загранична православна црква и Грађански рат у Србији 1941–1945«. *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*. Књ. 1, Књ. 2. Београд 2007, 287–288.

64 Med 163 predstavnikov Zbora je bilo 11 episkopov (od tega 2 srbsko), 22 predstavnikov meništva in bele duhovščine ter 67 vojaških in političnih oseb. Na zboru se je razpravljalo tudi o političnih vprašanjih in je imel izrazito monarhistično orientacijo, sprejel pa je tudi številne anti-sovjetsko usmerjene dokumente. Бочарова, *Российское зарубежье*, 168.

65 Бочарова, *Российское зарубежье*, 166.

66 Zaradi propagiranja ponovne vzpostavitve oblasti dinastije Romanovih je bila Karlovska sinoda kasneje razglašena za nepristojno za vodenje duhovnega življenja ruske emigracije. Ta pristojnost je bila zatem dodeljena mitropolitu Evlogiju, ki je predstavljal rusko pravoslavno cerkev v Zahodni Evropi (Pariz). Довгялло, »Русская православная церковь за границей в королевстве СХС«, 140.

zasedle čete nacistične Nemčije in njenih zaveznikov, so tudi RPC(z) doletele številne omejitve pri njenem delovanju. Do delitve je tako kot med preostalimi ruskimi emigranti prišlo tudi med duhovščino: pomemben del ruske duhovščine v emigraciji je verjel, da bi morala prenova in oživitev Rusije potekati pod duhovnim vodstvom pravoslavne cerkve, drugi del pa je pokazal negativen odnos do nacistov. Hierarhija RPC(z) je poskušala zavzeti nevtralno stališče.⁶⁷

Vodstvo RPC(z) se je pozitivno odzvalo na protinemški državni udar v Jugoslaviji, ki se je zgodil 27. marca 1941. Po izbruhu aprilske vojne je ruska pravoslavna cerkev svoje podanike pozvala, naj vložijo vse moči v obrambo nove domovine, Metropolit Anastazij je skupaj s predsednikom Delegacije za zaščito ruskih beguncev Vasilijem Strandmanom podpisal tudi ustrezni razglas.⁶⁸ Po kapitulaciji, okupaciji in delitvi Jugoslavije se je RPC(z) znašla v zapletenem in občutljivem položaju, saj so se nekatere župnije znašle zunaj novonastalih meja, komunikacija z eparhijami v drugih državah pa je bila zaradi okupacijskih ukrepov in cenzure izjemno težka.⁶⁹

Razmere so se začele spreminjati konec junija 1941, ko je Nemčija napadla ZSSR, kar so nekateri verniki in klerikalci RPC(z) sprva razumeli kot začetek težko pričakovane intervencije proti Moskvi. To razpoloženje je bilo značilno za pomemben del ruske emigracije in celo za njihove duhovne voditelje iz ruske pravoslavne cerkve. Izjave v podporo nemškemu napadu na sovjetsko Rusijo so poleti 1941 podali številni ruski kleriki.⁷⁰ Nekateri eparhi in duhovniki ruske cerkve so v svojih člankih in izjavah toplo pozdravili nacistično kampanjo na ozemlju ZSSR. Najbolj znano med njimi je sporočilo zahodnoevropskega metropolita Serafima (Lukjanova) z dne, 22. junija 1941, v katerem je nagovoril ruske emigrante: *»Zvesti sinovi Rusije. Prišla je ura za osvoboditev naše domovine izpod oblasti ateistov. Vodja nemškega ljudstva, kancler Hitler, je napovedal križarsko vojno proti sužnjem Rusije.*

67 Шкаровский, «Русская Православная Церковь Заграницей и ее общины в Югославии», 207.

68 Тимофеев, Алексей. «Руска заграницна православна црква и Грађански рат у Србији 1941–1945». *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*. Књ. 1, Књ. 2. Београд 2007, 288–289; Шкаровский, «Русская Православная Церковь Заграницей и ее общины в Югославии», 211.

69 Тимофеев, «Руска заграницна православна црква и Грађански рат», 288–289.

70 Prav tam, 290.

Začel se je strašen, odločen boj z rdečimi hudiči [...] Združimo se vsi v svetem boju za božjo resnico, za zveličanje domovine, blaginjo človeštva.»⁷¹

Po začetku vojne med Nemčijo in Sovjetsko zvezo je imel določen del ruske duhovščine, ki je služboval v ruskih pravoslavnih cerkvah v notranjosti Jugoslavije, dosledno protikomunistična stališča. Zaradi tega so številni doživeli napade s strani partizanov. Zelo verjetno je, da je to nekoliko vplivalo na podporo, ki jo je RPC(z) dosledno zagotavljala Ruskemu korpusu. Od ustanovitve septembra 1941 je metropolit Anastazij blagoslovil vstop svojih podanikov v to formacijo, ki je tudi prejela njegov osebni blagoslov. Redno se je udeleževal vojaških parad enot Ruskega korpusa, gostoval na proslavah in prejemal pisne zahvale s strani poveljnika korpusa.⁷²

Slika 4: Mitropolit Anastazij med blagoslovljenjem članov Ruskega korpusa.

Glavni cilj sinode v odnosih z nemškimi oddelki je bil sodelovanje pri oživitvi cerkve na ozemlju Sovjetske zveze, ki ga je okupirala Nemčija. 26. junija 1941 je metropolit Anastazij na ministrstvo za cerkvene zadeve Reicha

⁷¹ Шкаровский, «Русская Православная Церковь Заграницей и ее общины в Югославии», 227.

⁷² Тимофеjev, «Руска загранична православна црква и Грађански рат», 294.

poslal prošnjo za dovoljenje za aktivno sodelovanje v verskem prepору na okupiranem ozemlju Rusije, kar so nemške oblasti zavrnile. Jeseni leta 1944 je bila zaradi pristopa sovjetskih vojakov Arhierejska sinoda evakuirana v Nemčijo, kjer je ostala do konca vojne.⁷³

Kljub načeloma pronacistično usmerjenemu vodstvu Ruske pravoslavne cerkve v emigraciji pa so obstajali tudi duhovniki RPC(z), ki so bili dosledno antinacistični in niso podpirali kolaboracije. Nekateri so nudili moralno podporo, drugi pa so aktivno pomagali partizanom. Takšen je primer opatinje Kičevskega samostana Diodore in opata Julija iz samostana Karpin v Kumanovu, ki so ga ubili okupatorji. Podobna usoda je doletela tudi duhovnika Grigorija Križanovskega, ki je pred vojno služboval v pravoslavni cerkvi v Banjaluki. Poleti 1941 je bilo v njegovi osmrtnici, objavljeni v Časopisu Moskovskega patriarhata, navedeno, da je *»v oficirskem činu sodeloval v boju proti fašizmu«*.⁷⁴ Viri o delovanju tega dela ruske pravoslavne cerkve so tako kot za ostale ruske emigrante, ki so se pridružili upor, izredno redki.

INTERPRETACIJA VZROKOV ZA KOLABORACIJO

Kolaboracija je fenomen, ki vodi vsakega raziskovalca k razmišljanju o ideologiji. Zato bom na tem mestu namenila pozornost tudi temu, kako so ruski emigranti sami ocenili svojo vlogo in poskušala izpostaviti razloge, zakaj se je tako velik del ruskih emigrantov odločil za kolaboracijo z okupatorji. Odgovore na nekatera vprašanja sem dobila iz spominov ruskih emigrantov, nekdanjih članov Ruskega korpusa.

Eden izmed razlogov, ki je bil omenjen že na začetku pričujoče razprave, je težka finančna situacija, v kateri so se nahajali ruski emigranti. Večina emigrantov, tudi visoko izobraženih, je morala v tujini sprejeti nizko kvalificirano fizično delo v rudnikih, na gradbiščih, opravljati slabo plačana dela voznikov, kuharjev, slug ipd. Le redki predstavniki nekaterih 'svobodnih

73 Gl. Шкаровский, Михаил. «Архиерейский Синод Русской Православной Церкви за границей и русская церковная эмиграция в Югославии после окончания второй мировой войны (в 1945–1950-х гг.)». *Христианское чтение*, no. 6, 2015, 219–272.

74 Шкаровский, «Русская Православная Церковь Заграницей и ее общины в Югославии», 230.

poklicev' so lahko odprli svoja podjetja ali se zaposlili v ruskih podjetjih, ki so že delovala v tujini (obrtniki, literati, zdravniki, odvetniki, učitelji, ipd.). Pred večino ruske emigracije pa je bila postavljena nova naloga iskanja stabilnega življenjskega položaja in oblikovanja novih ekonomskih in socialnih odnosov. Nepriznavanje ruskih dokumentov o pridobljeni izobrazbi, pogosto menjavanje zaposlitve in nekvalificirano, slabo plačano fizično delo, so številnim ruskim emigrantom onemogočali profesionalno samo-realizacijo in zniževali njihov življenjski standard, kar je postala ena izmed glavnih težav pri prilagajanju novemu okolju. Poleg finančnih razlogov, med katerimi je največjo težavo predstavljala brezposelnost, ki se je v krizi tridesetih let še bolj zaostрила, je treba pozornost nameniti tudi drugim (morda pomembnejšim) motivom, ki so ruske emigrante vodili do sodelovanja z okupatorji. Sami v svojih spominih in pismih navajajo naslednje motive:

Prvi razlog za vstop ruskih emigrantov v protikomunistične (protipartizanske) formacije v Jugoslaviji je zaščita pred partizanskim in komunističnim terorjem. Kovalevski je v svojih spominih napisal: *»Razmere ruske emigracije v Srbiji so postale dobesedno tragične: emigranti, naseljeni v majhnih skupinah in sami, popolnoma nezaščiteni, so postali prvi predmet napadov in fizičnega iztrebljanja s strani komunistov. Samo do 1. septembra 1941 je Rusko emigracijsko predstavništvo v Beogradu zabeležilo več kot 250 umorov ruskih emigrantov s strani komunistov.«*⁷⁵

V virih je res mogoče najti primere umorov ruskih emigrantov, še pogostejši pa so bili primeri fizičnih in verbalnih napadov, ki so izredno otežili življenje ruskih emigrantov. V spominih so ruski emigranti na več mestih poudarili svojo vlogo zaščitnika jugoslovanskega prebivalstva pred komunisti: *»Ruski korpus v Srbiji se je boril proti Titu in njegovim komunističnim partizanom. Samo proti njim, ne proti Jugoslaviji in srbskemu ljudstvu. Nasprotno, boril se je za Jugoslavijo, za moč kralja in za jugoslovanski narod.«*⁷⁶

⁷⁵ Русский Корпус на Балканах и во время II Великой войны, 12.

⁷⁶ Prav tam, 16.

Drugi in najpomembnejši motiv, ki ga navajajo, je bila želja po vrnitvi v domovino. Ta želja je bila med ruskimi emigranti prisotna že več kot dvajset let. Zato so bili dogodki leta 1941 v kolektivnem dojemanju ruskih emigrantov težko pričakovano nadaljevanje ruske državljanske vojne. Spomini na dogodke izpred dvajsetih let in splošno sovraštvo do komunistov, ki so prevzeli oblast v Rusiji, so bili eni izmed najpomembnejših koherentnih dejavnikov obstoja ruske emigracije kot družbene skupine. Vasilij Isajevič, ruski profesor na ljubljanski univerzi, je leta 1926 takole opisal željo ruskih emigrantov po ohranjanju ruske kulture in upanje, da bodo še vsaj enkrat v življenju videli Rusijo: »Vsakdo, ki ima še trohico duševne sile, goji v sebi to drobtinico ruske kulture in ruskih tradicij, ki so mu ostale in upa, da se bo tudi on udeležil velike setve, ki bo nekoč vzniknila iz poteptane in s krvjo namočene ruske njive«. ⁷⁷ Da je bil glavni vzrok ruskih emigrantov za sodelovanje z okupatorji želja po vrnitvi v Rusijo pričajo tudi pisma, ki so jih okupatorskim oblastem pošiljale različne emigrantske organizacije. Zelo zgovorno je pismo Ruskega nacionalističnega združenja z dne, 23. junija 1941, v katerem med drugim piše:

Minilo je že 20 let, odkar se z njimi (*komunisti, op. avt.*) borimo z vsemi sredstvi, ki jih imamo. [...] Povsem naravno je, da so naši občutki in želje enaki nacionalističnemu gibanju in ciljem sil osi. [...] V upanju in globoki veri, da bo ta veliki boj prinesel vstajenje velike nacionalne Rusije, smo ruski nacionalisti pripravljeni efektivno sodelovati z vami v tem boju, ki smo ga vodili in ga bomo vodili tudi zdaj. Prosim, obvestite Dučēja, da smo tudi mi pripravljeni. ⁷⁸

Poudariti je treba tudi, da so ruski emigranti ves čas svojega delovanja v emigraciji nadaljevali ideološki boj proti komunizmu: izhajali so številni emigrantski časopisi s protikomunistično tematiko, spomini na državljansko vojno, predavanja in razprave o sovjetski Rusiji in komunizmu. Kovalevski je v svojih spominih zapisal:

⁷⁷ Isajevič, Vasilij. »Velika setev«. V: *Jutro : dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko*, 06.01.1926, letnik 7, številka 4, str. 9.

⁷⁸ SI AS, 1931, a. e. 402-1, Ruska društva in organizacije v Sloveniji od leta 1921 do 1945, dokument št. 262.

Naj vsi kritiki in klevetniki Ruskega korpusa pomislijo, kakšen sramoten madež bi padel na celotno rusko emigracijo, ki že 20 let ponavlja svojo nepopustljivost do komunizma in sovjetske oblasti, da bi takrat, ko se je res pojavila možnost osvoboditve domovine, ostala pasivna in pričakovala, da ji bo kdo drug odprl pot.⁷⁹

Ob branju spominov udeležencev Ruskega korpusa postane jasno, da ruski emigranti, ki so služili v korpusu, niso bili pronacistično usmerjeni, šlo je bolj za nasprotnike komunistov: *»Za nas, ruske bele emigrante, je komunistična vlada vedno bila in bo sovražnik številka ena. Zato je ruski korpus nadaljevanje belega boja, ki smo ga začeli leta 1918, le da tokrat – na ozemlju Srbije.«*⁸⁰ V teh razmerah, so ruski emigranti partizane dojemali kot *»nosilce sovražne ideologije«*, Ruski korpus pa kot *»vir kadra za prihodnjo »osvobodilno vojsko«*.⁸¹ Timofejev v svojih delih navaja, da je dokaz za to socialna sestava ruskega korpusa: prvi člani septembra 1941 niso bili brezposelni ali nekvalificirani delavci, ki niso imeli drugega vira za preživetje (kar je značilno za pogodbene vojake), ampak mladi, ki so v predvojnem obdobju prostovoljno obiskovali vojaške tečaje. V okviru tega usposabljanja so se nekdanji srednješolci in kadeti nekaj let pred vojno že združili v t. i. *»Družbo za usposabljanje mladih pred novačenjem«*, ki jo je ustanovil polkovnik Mihail Gordejev-Zaretski v okviru 4. oddelka Ruske splošne vojaške zveze (ROVS). Poveljniško osebje čete so prav tako sestavljali mladi ruski emigranti, ki so končali triletno tečaje vojaške šole pri ROVS.⁸² V Jugoslaviji je že od 1930. let delovala Nacionalna zveza ruske mladine,⁸³ katere cilj je bil ohranjanje ruske kulture med mlajšo generacijo ruskih emigrantov in vzgoja mladine v duhu boja proti komunizmu. 8. decembra 1934 je

79 *Русский Корпус на Балканах и во время II Великой войны*, 21.

80 *Prav tam*, 53.

81 Тимофеев, *»Русская эмиграция и Гражданская война в Югославии«*, 210. Podrobneje o o ideoloških motivih pridruženja Ruskemu korpusu gl. zbornik spominov nekdanjih članov: *Русский Корпус на Балканах и во время II Великой войны 1941-1945. Воспоминания соратников и документы. Сборник второй*. Под ред. Н.Н. Протопопова и И.Б. Иванова. СПб, 1999.

82 Тимофеев, *»Политическая активность русской эмиграции у Югославии«*, 53.

83 Kasneje preimenovana v Nacionalna delovna zveza nove ruske generacije, NZNP, imenovana tudi Nacionalna zveza novega ruskega naraščaja ter Nacionalna zveza mladine, Русская молодежь, Союз молодежи.

podružnica v Ljubljani organizirala nastop članov nacionalno-kulturnega značaja. V Arhivu Republike Slovenije je ohranjena prošnja Upravi policiji v Ljubljani za dovoljenje za organizacijo dogodka. V njej so priloženi vsebinski pregledi govorov članov. V povzetku z naslovom »O nacionalni vzgoji ruskih otrok« je zapisano: *»Ker je iskrena želja slehernega člana blagor domovine, se zaveda tega, kako intenzivno je potrebno pripravljati se sedaj, da bi se moglo ob primernem trenutku poslužiti Rusiji.«*⁸⁴ Te mladinske in druge vojaške organizacije dokazujejo, da so ruski emigranti verjeli v vrnitev v Rusijo in so se intenzivno pripravljali na primeren trenutek za intervencijo. V nacističnem napadu na Sovjetsko zvezo so videli dolgo pričakovano priložnost za uresničitev svojega cilja. Kovalevski je v spominih napisal: *»Oblikovanje korpusa ni bila politična napaka. Korpus je bil ustvarjen in se bori proti komunizmu, čeprav ne na ruskih tleh. Napake nismo storili mi, ampak Nemci. Korpus z ogromnimi in dragocenimi kadri bi morali poslati na vzhodno fronto. Nobenega dvoma ni, da bi kot snežna kepa pritegnil množice ruskega ljudstva, kar bi omogočilo vključitev korpusa v vojsko.«*⁸⁵ Podobno je zapisal tudi Zabotkin:

V Ruskem korpusu je rusko ljudstvo videlo tisto majhno kepo snega, ki se bo, ko se bo enkrat sprožila, postopoma spremenila v mogočen plaz, katerega namen je bil s pomočjo Nemcev doseči tisto, kar leta 1918–20 ni bilo mogoče s pomočjo zaveznikov.⁸⁶ Na koncu svojih spominov je napisal še: *»Mirno lahko rečemo, da je Ruski korpus upravičil dvajsetletni obstoj ruske politične emigracije. Če ne bi bilo njega, bi bila stara emigracija le množica beguncev, ki jim je nekoč uspelo pobegniti pred rdečo poplavo z begom v tujino in ne množica ideoloških ljudi, ki so se bili vsak trenutek pripravljeni žrtvovati, da bi rešili trpljenja svojo Domovino.«*⁸⁷

Zaradi vsega naštetega Ruskega korpusa ni mogoče popolnoma primerjati z drugimi kolaboracionističnimi enotami, ker je imel korpus svojo

84 SI AS, 1931, Ruska društva in organizacije v Sloveniji od leta 1921 do 1945. Ruska emigrantska organizacija NTSNP.

85 *русский Корпус на Балканах и во время II Великой войны*, 21.

86 Prav tam, 31.

87 Prav tam, 34.

ideologijo in svoje, od nemškega poveljstva ločene cilje, čeprav jih ni uspel doseči in ni bil nikoli premeščen na vzhodno fronto. O tem pričajo tudi spomini ruskih emigrantov:

Že od prvih dni nastanka korpusa je postala jasna vsa zapletenost in težavnost razmer in začel se je dolgotrajen boj z nemško partijsko ideologijo in posameznimi nemškimi voditelji iz stranke, ki so si želeli podrediti Ruski korpus in ga uporabiti za svoje namene [...] boj se je nadaljeval ves čas obstoja korpusa in se včasih stopnjeval do točke, ko je obstajala neposredna grožnja njegovemu obstoju.⁸⁸

ZAKLJUČEK

Kot je razvidno iz dane analize, je bila leta 1941 ruska diaspora kot celota, pa tudi emigranti, živeči v Jugoslaviji, razdeljena na dva dela. Le manjši del ruskih emigrantov je ob napadu na svojo novo domovino Jugoslavijo izbral upor, večji del pa je verjel, da lahko s sodelovanjem z nacistično Nemčijo zruši komunizem v Rusiji. Tako se je na stavbi nekdanjega ruskega veleposlaništva v Beogradu pojavil plakat: »*Zmaga Nemčije – osvoboditev Rusije*«. ⁸⁹ Nobenega dvoma ni, da so bili številni ruski emigranti prepričani, da je nacistična Nemčija manjše zlo od stalinističnega režima. Pozdravili so začetek vojne med Nemčijo in Sovjetsko zvezo, v upanju, da bo ta režim kmalu propadel in da bo rusko prebivalstvo po več kot dvajsetih letih osvobojeno komunistične diktature. Delovanje ruske emigracije v Jugoslaviji med drugo svetovno vojno je tema, ki je tako ruski, kot tudi drugi tuji raziskovalci več desetletij niso aktivno preučevali. Do nedavnega tema kolaboracije ruskih emigrantov v Jugoslaviji nasploh in sodelovanje Ruskega korpusa v drugi svetovni vojni v ruskem zgodovinoписju ni bila deležna ustrezne pozornosti. To je bila predvsem posledica sovjetske ideologije, katere namen je bil prikazati izključno zmagovito vlogo Sovjetske zveze in ruskega naroda v drugi svetovni vojni. Po razpadu Sovjetske zveze so se politične in ideološke razmere spremenile, vendar zgodovinoписje na to temo še vedno pušča ogromen prostor za nadaljnje raziskave. Manko

⁸⁸ Prav tam, 16.

⁸⁹ Тимофеев, »Политическая активность русской эмиграции в югославии«, 227.

na tem področju je opazen tudi v slovenskem zgodovinopisju, ki se je dani tematiki posvečalo le obrobno, v sklopu raziskovanja kolaboracije v drugi svetovni vojni. V pričujoči razpravi je v središču vprašanje izbire, pred katero so bili postavljeni ruski emigranti leta 1941 in se le deloma dotika samih dejavnosti ruskih emigrantov. Na ta način odpira možnost za nadaljnje raziskovanje delovanja ruske emigracije tekom vojne. Na podlagi arhivskih virov je treba izvesti celovito analizo, ki bi poleg ideoloških vidikov tudi natančneje opredelila vlogo in pomen ruskih emigrantov med drugo svetovno vojno v Jugoslaviji.

VIRI I LITERATURA

Arhivski viri

SI AS (Arhiv Republike Slovenije), 1931, a. e. 402-1, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, Ruska društva in organizacije v Sloveniji od leta 1921 do 1945.

SI AS, 1931, a. e. 945, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, Peter Borisov : Iz življenja ruskih emigrantov v Ljubljani, 27. november 1952.

SI AS, 1315 – 5, Arhiv Republike Slovenije, AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, t. e. 1053, Beloemigranti.

SIAS, 1931, t. e. 1053, Beloemigracija u Jugoslaviji 1918 – 1941, knjiga I, DSUP FNRJ, UDB, I, odd. Beograd, januar 1955.

Objavljeni viri

Русский Корпус на Балканах и во время II Великой войны 1941-1945. Воспоминания соратников и документы. Сборник второй. Под ред. Н.Н. Протопопова и И.Б. Иванова. СПб, 1999.

Тимофејев, Алексеј. Црвена армија и руска емиграција у Југославији за време Другог светског рата у огледалу анти ИБ-овске пропаганде. Центар за изучавање традиције Укранија. Београд, 2018.

Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, tom XII, knjige 1-4, Dokumenti Nemačkog Rajha 1941 – 1945, Beograd : Vojnoistorijski institut, 1949.

Časopisni viri

»Velika setev«. *Jutro : dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko*, 06.01.1926, letnik 7, številka 4, str. 9.

Literatura

Бочарова, Зоя. Российское зарубежье 1920-1930-х гг. как феномен отечественной истории. Учебное пособие. Москва : АИРО-XXI, 2011.

Боровняк, Джордже. »Русская интеллигенция в Белграде и борьба против немецкой оккупации Югославии«. V: Международная научная конференция «Российская эмиграция в борьбе с фашизмом», Москва, 14.-15. май 2015, 305-327.

Довгялло, Михаил. »Русская православная церковь за границей в Королевстве СХС в 20-е гг. XX в.«. V: Белорусский государственный университет. Минск, 2016, 139-141.

Ёхина, Н. А. »История Русского Сопротивления... еще не написана»: К истории Союза советских патриотов в Югославии в годы Второй мировой войны« V: Ежегодник Дома русского зарубежья им. Александра Солженицына. 2014/15. Москва : Дом русского зарубежья им. А. Солженицына, 2015, 174–205.

Косик, Виктор. »Русская Югославия: фрагменты истории, 1919 – 1944«. V: Славяноведение, 1992, 20–32.

Радженович, Ранка. »Документы архива Югославии об участии российских эмигрантов в борьбе с фашизмом в Югославии в годы Второй мировой войны«. V: Международная научная конференция «Российская эмиграция в борьбе с фашизмом», Москва, 14.–15. май 2015, 328–342.

Шкаровский, Михаил. »Архиерейский Синод Русской Православной Церкви за границей и русская церковная эмиграция в Югославии после окончания второй мировой войны (в 1945–1950-х гг.)«. V: Христианское чтение, № 6, 2015, 219–272.

Шкаровский, Михаил. »Русская Православная Церковь Заграницей и ее общины в Югославии в годы Второй мировой войны«. V: Христианское чтение № 2–3, 2014, 207–254.

Тимофеев, Алексей. »Деятельность «Союза советских патриотов» в Сербии в период Второй мировой войны«. V: Славянский альманах, 2013, 241 – 257.

Тимофеев, Алексей. Общественная жизнь русских эмигрантов в Сербии в годы Второй мировой войны: культурные мероприятия и средства информации. – Власть и общество на Балканах: специфика их взаимодействия в процессе модернизации (конец 19 – первая половина 20 в.). Санкт-Петербург: «Алетей», 2007, 221–242.

Тимофеев, Алексей. »Положение русской эмиграции в Белграде в 1941 году«. V: Славяноведение. Москва. № 4, 2006, 44–56.

Тимофеев, Алексей. »Русская эмиграция и Гражданская война в Югославии, 1941–1945«. V: Русский сборник. Исследования по истории России. Том VI. Москва: Модест Колеров, 2009, 195–216.

Тимофеев, Алексей. »Русская эмиграция и советская фантастика в Югославии«. Столетие двух эмиграций 1919–2019: Сборник статей. Москва : Институт славяноведения РАН; Белград : Информатика. 2019, стр. 361–379.

Тимофеев, Алексей. »Сломанные судьбы. 1948–1953 гг.: Репрессии первого послевоенного десятилетия против русской эмиграции в Югославии (по материалам Управления государственной безопасности)«. V: Ежегодник Дома русского зарубежья имени Александра Солженицына. 2019. Москва, 2019, 294–311.

Тимофеев, Алексей. »Сопротивление немецкой оккупации в Сербии и русская эмиграция в годы Второй мировой войны«. V: Российская эмиграция в борьбе с фашизмом: Международная научная конференция, Москва, 14–15 мая 2015 года. Москва. »Русский путь«. Москва; Дом русского зарубежья имени Александра Солженицына, 2015, стр. 238–271.

Тимофеев, Алексей. »Союз советских патриотов в Сербии«. V: Родина. Москва, № 11, 2012, 17–19.

Тимофејев, Алексеј. Руси и други светски рат у југославији: Утицај СССР-а и руских емиграната на догађаје у Југославији 1941–1945. Београд, 2010.

Тимофејев, Алексеј. »Живот руске емиграције за време окупације«. V: Руски некропољ у Београду: Знамење историјског пријатељства. Београд, 2014, 141–159.

Тимофејев, Алексеј. »Политичка активност руске емиграције у Југославији 1941–1945«. V: Токови историје. Београд. Број 3, 2007.

Тимофејев Алексеј. »Руска загранична православна црква и Грађански рат у Србији 1941–1945«. V: Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати. Књ. 1, Књ. 2. Београд 2007, 121–142, 285–295.

Тимофејев, Алексеј. »Савез совјетских патриота – антифашистичка организација руских емиграната у Србији 1941–1945«. V: Токови историје. Београд. Бр. 3, 2012, 257–277.

Тимофејев, Алексеј. »Стране специјалне службе и живот руских емиграната у Србији 1941«. V: Токови историје. Београд, Број 1–2, 2006, 172–192.

Timofejev, Aleksej. Društveni život ruskih emigranata u okupiranoj Srbiji. – Intelektualci i rat 1939.–1947. Zbornik radova s međunarodnog skupa „Desničarski susreti 2011“. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu – Plejada, 2012, 285–298.

POVZETEK

V začetku leta 1941 je v Jugoslaviji po različnih podatkih živel približno 30.000 ruskih emigrantov, ki so zapustili Rusijo po ruski revoluciji in državljanski vojni, ki ji je sledila. Zahvaljujoč podpori vladajoče jugoslovanske elite so pridobili visoko raven pravic in privilegijev. Jugoslavija je poleg materialne pomoči, ki jim jo je nudila, dovolila, da so na njenem ozemlju vzpostavili ruske organizacijske strukture. Skupaj z Rusko pravoslavno cerkvijo v emigraciji in ruskim izobraževalnim sistemom je bil od marca 1922 v Sremskih Karlovcih glavni sedež in vrhovno poveljstvo oboroženih sil Južne Rusije, ki ga je vodil general Peter Vrangel ter Ruska splošna vojaška zveza (ROVS), ki je združila vse ruske vojaške organizacije v emigraciji. Tako je Jugoslavija v prvih letih po odhodu ruskih emigrantov v tujino postala glavno vojaško središče ruske emigracije, Beograd pa tudi politično središče ruskih monarhistov, največjih nasprotnikov boljševizma. Odpor do komunizma in sovjetske Rusije, ki ga je v predvojnem obdobju imela večina Rusov v Jugoslaviji, je pogojeval, da se je velika večina ruskih emigrantov na začetku druge svetovne vojne odločila za sodelovanje z okupatorji, saj je v tem videla priložnost za nadaljevanje boja proti komunizmu. Leta 1941 je bil ustanovljen Ruski zaščitni korpus, kolaboracionistična vojaška formacija, sestavljena iz ruskih emigrantov v Jugoslaviji, ki se je borila tudi proti jugoslovanskim partizanom. Le manjši del ruskih emigrantov se je pridružil odporu. Med njimi so nekateri delovali v Zvezi sovjetskih patriotov, ustanovljeni leta 1941 v Beogradu. Razprava zapolnjuje manjkajoče vrzeli v slovenskem zgodovinopisju na področju delovanja ruske emigracije v Jugoslaviji ob izbruhu druge svetovne vojne, analizira vzroke za kolaboracijo in ponuja izvirno študijo v veliki meri še neobdelanega zgodovinskega gradiva.